

№ 1

Библіотека

W 1

ГАЙДАМАКИ

БІБЛІОТЕКА
 К. С. П. С. 211
 ПОЭМА

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПЕТЕРБУРГЪ

1861

891.79-1

8

А.О. 2.1132

38

Ком. 69

Державна Публічна
БІБЛІОТЕКА УРСР
ІНВ. 115 972

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Цен-
сурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Пе-
тербургъ. 15 мая 1860 года.

Ценсоръ В. Бекетовъ.

БІБЛІОТЕКА
Академії Наук
УРСР

~~А.О. 2.1132~~

ВЪ ДРУКАРНІ П. А. КУЛІША.

146. 115972; 47279

ГАЙДАМАКИ.

ИНТРОДУКЦІЯ.

Була колись шляхétчина,
Вельмóжная пáні;
Мірялася зъ Москалями,
Зъ Ордою, зъ Султáномъ,
Зъ Нимóтою.... Було колись....
Та щó не минае?...
Було, шляхта знай чвáнитця,
День и ніч гуляе
Та королёмъ коверзúе....
Не кажú — Степáномъ,
Абó Яномъ Собієськимъ:
Ті два незвичáйні, —
А іншими. Неборáки
Мóвчки панувáли.
Сéйми, сéймики ревіли,
Сусіде мовчáли,
Дивілися, якъ королі

Изъ Пóльщи втікають,
 Та слухали, якъ шляхétство
 Навіснé гукáе:
 »Nierozwalam! nierozwalam!
 Шляхта репетуе,
 А магнати палять хати,
 Шабелькі гартують.
 Дóвго такé робилося,
 Пóки не въ Варшаві
 Запанувавъ надъ Ляхами
 Понятóвський жвáвий.

Запанувавъ, та й думавъ шляхту
 Прибóркать трóшки.... не зумівъ!
 Хотівъ добра, якъ дітямъ мáти,
 А мóже й щé чогó хотівъ:
 Едíне слóво nierozwalam
 Хотівъ у шляхти одібратъ,
 А пóтімъ.... Пóльща запалáла,
 Шляхта сказíлася.... Кричáть:
 »Слóво гонóру, дáрма праця!
 Погáнець, наймить Москаля!
 На гвалть Пулáвського и Пáца
 Встаé шляхétська земля,
 И — разомъ сто конфедерáцій!
 Розбрíлись конфедерáти
 По Пóльщі, Волині,

По Литві, по Молдаванахъ
 И по Україні;
 Розбріліся, та й забúли
 Волю рятувати,
 Полигáлися зъ Жидáми,
 Та й ну руйнувати.
 Руйнували, мордували,
 Церквáми топíли....
 А тимъ часомъ Гайдамáки
 Ножі освятили.

ГАЛАЙДА.

»Яремо! гёршь-ту, Хамівъ сїну!
 Підї кобілу приведї,
 Подáй патїнки господїні
 Та принесї минї водї,
 Вімети хату, внесї дрóва,
 Посїпъ ивдікамъ, гúсямъ дай,
 Підї до лёху, до корóви,
 Та швідче, Хаме!... Постривáй!
 Підешъ, упóравшись, въ Вільшáну:
 Імóсті трéба. Не барїсь.«
 Пішовъ Ярема, похилївсь.

Оттáкъ уранці Жидъ погáний

Надъ козакóмъ коверзува́въ.
 Яре́ма гну́вся, бо не знавъ,
 Не знавъ сірома́ха, що віросли кри́ла,
 Що не́ба доста́не, коли полети́ть,
 Не знавъ, нагина́вся....

О Бо́же мій милий!

Тя́жко жити́ на світі, а хо́четця жити́:
 Хо́четця диві́тись, якъ со́нечко сяе,
 Хо́четця послуха́ть, якъ мо́ре загра́е,
 Якъ пта́шка щече́, байра́къ гомони́ть,
 Або́ чорнобрі́ва въ гаю́ заспи́вае....
 О Бо́же мій милий, якъ ве́село жити́!

Сирота́ Яре́ма, сирота́ убо́гий:
 Ні сестри́, ні брата́, нікого́ нема́!
 Попі́хачъ жидівський, ві́рісь у поро́гу;
 А не клене́ до́лі, люде́й не займа́.
 Та й за́ що їх ла́ять? хиба́ вони́ зна́ють,
 Кого́ тре́ба гла́дить, кого́ катува́ть?
 Нехай́ бенкету́ють!... У їх́ дѣля́ дба́е,
 А сироті́ тре́ба само́му придба́ть.
 Трапля́етця ча́сомъ—тихе́нько запла́че,
 Та й то не одъ то́го, що се́рце боли́ть:
 Що-не́будь згада́е, або́ що побачи́ть....
 Та й зно́ву до пра́ці. Отта́къ тре́ба жити́!

На що батько, мати, високі палати,
Коли нема серця зь серцемъ розмов лять?...
Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо є съ кимъ заплакати, є съ кимъ заспівать:
Есть каріі очи — якъ зіронькі сяють,
Білі рученята — мліють-обнімають,
Есть серце єдине, серденько дівоче,
Що плаче, смієтця, якъ вінъ того хоче.

Оттакий-то мій Ярема,
Сирота багатий.

Такимъ и я колись-то бувъ.

Минуло, дівчата....

Минулося, розійшлося,

И сліду не стало.

Серце мліє, якъ згадаю....

Чому не зосталось?

Чому не зосталось, чому не вітало!

Легше було бь слези, журбу вилівать.

Люде одібрали, бо імъ було мало.

»На що ёму доля? треба закопать:

Вінъ и такъ багатий....«

Багатий на лати

Та на дрібні слези — бодай не втирать!

Доле моя, доле! де тебе шукать?

Вернися до мене, до моєї хати,

Або хочь приснися.... не хочетця спать.

Вибачайте, люде добрі:
 Може не до ладу,
 Та прокляте ліхо-злідні
 Кому не завадить?
 Може, ще разъ зустрінемось,
 Поки шкандибаю
 За Яремою по світу,
 А може.... й не знаю.
 Ліхо, люде, всюди ліхо,
 Нігде пригорнутьця:
 Куді, каже, хилить доля,
 Туді й треба гнутьця, —
 Гнутьця мовчки, усміхатьця,
 Щобъ люде не знали,
 Що на серці заховано,
 Щобъ не привітали,
 Бо їхъ ласка.... нехай світця
 Тому, въ кого доля,
 А сироті щобъ не снілась,
 Не снілась ніколи!
 Тяжко, нудно розказувать,
 А мовчать не вмію.
 Виливайся жъ, слово-слёзи:
 Сонечко не гріє,
 Не висушить. Поділюся
 Моїми слёзами....

Та не зъ братамъ, не зъ сестрою —
 Зъ німими стінами
 На чужині.... А поки що,
 До корчмі вернуса,
 Що тамъ робитця.

Жидюга
 Дріжить, изігнувшись
 Надъ каганцемъ: лічить гроші
 Коло ліжка, клятий.
 А на ліжку.... охъ, ажъ дүшно!...
 Білі рученята
 Роскідала, розкрилася....
 Якъ квіточка въ гаю,
 Червоніе; а пазуха....
 Пазухи немає —
 Розірвана.... Мабуть, дүшно
 На перині спати
 Одинокій, молоденькій;
 Ні съ кимъ розмовляти, —
 Одна щепче. Несказанно
 Гарна нехрищена!
 Отто дочка, а то батько —
 Чортова кишеня.
 Старá Хайка лежить долі,
 Въ перинахъ поганихъ.

Де жъ Ярема? Взавши торбу,
Потягъ у Вильшану.

КОНФЕДЕРАТИ.

»Одчиняй, проклятий Жиде!
Бо будешъ битий.... одчиняй!
Ламайте двѣри, поки вийде
Старий паскуда!«

— »Постривай!
Стривайте, заразъ!«

— »Нагаями
Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що, ти хочешъ?«

— »Я? съ панами?
Крий Боже! заразъ, дайте встать,
Ясновельможні (нишкомъ) свині.«

— »Пане полковнику, ламай!
Упали двѣри.... а нагай
Малюе вдовжъ жидівську спину.

»Здоровъ, свине, здоровъ, Жиде,
Здоровъ, чортівъ сину!«

Та нагаемъ, та нагаемъ.

А Жидъ зігнувъ спину:

»Не жартуйте, мості-пане!«

— »Добрий-вечіръ, въ хату!

Ще разъ шельму! ще разъ!... годі!

Вибачай, проклятий!

Добрі-вечірѣ! а дѣ дочка?»

— »Умерла, панове.«

— »Лжешъ, Іудо! нагаями!»

Посіпались знову.

»Ой паночки-голубчики,

Ей-Богу, немає!»

— »Брешешъ, шельмо!»

— »Коли брешу,

Нехай Богъ карае!»

— »Не Богъ, а ми. Признавайся!»

— »На що бѣ мавъ ховати,

Якъ-бѣ жива! Нехай, Боже,

Щобъ я бувъ проклятий!...»

»Ха, ха, ха, ха! Чортъ, панове,

. співає.

Перехристись!»

— »Якъ же вонó?

Далебі, не знаю.»

— »Оттакъ, дивись!...»

Ляхъ христитця,

А за нимъ Іуда.

»Браво! браво! охристили.

Ну, за такѣ чудо

Могоричу, мості-пане!

Чуєшь, охрищений?

Могоричу! «

— »Заразь, заразь! «

Ревуть, мовь скажені,

Ревуть Ляхи, а поставець —

По столу гуляе.

»Еще Польша не згинела! «

Хто-куди гукáе.

»Давай, Жиде! «

Охрищений

Изъ лёху та въ хату

Знай шмигляе, наливае;

А конфедерати

Знай гукáють: »Жиде! меду! «

Жидъ не схаменётца.

»Дэ цимбáли? грай, псявіро! «

Ажъ корчма́ трясётца —

Краковя́ка оддирають,

Вáльса та мазу́ра.

И Жидъ гляне та нищечкомъ:

»Шляхецька нату́ра! «

— »Добре, гóді! теперъ співай! «

— »Не вмю, ей Бо́гу! «

— »Не божись, соба́ча шку́ро! «

— »Яку́ жъ вамъ? Небо́гу? «

»Була́ колись Гáндзя,

А на́дто вамъ росказа́ть би,

»Кали́ка небо́га,

»Божі́лася, моли́лася,

»Що боли́ли но́ги;

»На па́нщину не ході́ла,

»А за пору́бками

»Тихе́сенько, гарне́сенько

»Помі́жъ бурья́нами.«

— »Го́ді! го́ді! це пога́на:

Схизма́ти співа́ють.«

— »Яко́ї жъ вамъ? хиба́ оціо́?

Стрива́йте, згада́ю....

»Передъ па́номъ Хвѣ́доромъ

»Ходи́ть Жи́дъ хо́доромъ.

»И задко́мъ

»И передко́мъ

»Передъ па́номъ Хведі́ркомъ.«

— »До́бре, го́ді! тепе́рь платі́!«

— »Жарту́єте, па́не:

За́ що платі́ть?«

— »Що слуха́ли.

Не криві́сь, пога́ний!

Не жарту́ємъ. Дава́й гро́ші!«

— »Дé мині їхъ взяти?

Ні шéляга; я пánською

Лáскою багáтий.«

— »Лжешъ, собако! признавайся!

А нýте, панóве,

Батогáми!«

Засвистіли,

Хрiстять Лéйбу зно́ву.

Періщили, періщили,

Ажъ пір́зя летіло....

»Ей же Бóгу, ні шéляга!

Іжте моé тіло!

Ні шéляга! гвалтъ! рятúйте!«

— »Ось ми порятúемъ.«

— »Постривáйте, я щось скажú.«

— »Почúемъ, почúемъ,

Та не бреші, бо, хочъ здóхни,

Брехня не помóже.«

— »Ні, въ Вільшáній....»

— »Твої грóші?«

— »Моі!... ховай Бóже!

Ні, я кажú, що въ Вільшáній....

Вільшáнські схизмáти

По три сéмъ, по чотірі

Живúть въ одній хáті.«

— »Ми це знаéмъ, бо ми самі

Ихъ такъ обчухрали.«
 — »Та ні, не те.... вибачайте....
 Щобъ ліха не знали,
 Щобъ вамъ гроши приснілися!...
 Бачте, у Вільшаній
 У костелі.... у тітаря....
 А дочка Оксана!
 Ховай Боже! якъ панночка!
 Що-то за хороше!
 А червінцівъ! хочъ не ёго,
 Такъ що? абі гроші.«
 — »Абі гроші, однаково!
 Правду Лейба каже;
 А щобъ певна була правда,
 Нехай шляхъ покаже.
 Одягайся!«

Поїхали

Ляхи у Вільшану.
 Одинъ тільки підъ лавою
 Конфедератъ п'яний
 Не здужа встать, а курника,
 П'яний та веселий:

• • • • •

• • • • •

... **ТИТАРЬ.** ...

... »У гаю, гаю,

Вітру немає;

Місяць високо,

Зіронькі сяють.

Вийди, серденько, —

Я виглядаю;

Хочь на годину,

Моя рибчино!

Виглянь, голубко,

Та поворкуємъ,

Та посумуємъ;

Бо я далéко

Сю нічть мандрую.

Виглянь же, пташко,

Моє серденько,

Поки близенько,

Та поворкуємъ...

Охъ, тяжко, важко!

...

Оттакъ, ходя по-підъ гаємъ,

Ярема співає,

Виглядає; а Оксани

Немає, немає.

Зорі сяють; середъ неба

Світить білолиций;

Вербá слуха соловéйка,

Дивитця въ криницю;

На калині, надъ водою,

Такъ и виливае,

Ненáче зна, що дівчiну

Козáкъ виглядае.

А Ярема по долині

Лéдвe-лéдвe хóдить,

Не дивитця, не слухае....

»На щó мині врода,

Коли нема щáстя, коли нема долі?

Литá молодії мáрно пропадуть.

Одинъ я на світі — стеблó середъ поля;

Їго буйні вітри полемъ рознесуть:

Такъ и менé люде не знають, де діти.

Зá що жъ одцурáлись? що я сиротá.

Одно́ було сёрце, одно́ на всiмъ світі,

Одна́ душа щiра, та бáчу, що й та,

Що й та одцурáлась.»

И хлинули слёзи.

Поплакавъ сердега, утёръ рукавомъ.

»Оставайсь здорова. Въ далéкій дорóзі

Найдú або долю, або за Днiпрóмъ

Ляжу головою.... А ти не заплачешъ,

А ти не побáчишъ, якъ вóронъ клює
 Ті кáриі óчі, ті óчі козáчі,
 Що ти цілувáла, сёрденько моé!
 Забúдь моі слёзи, забúдь сиротíну,
 Забúдь, що клялáся; другóго шукай;
 Я тобі не пáра; я въ сiрiй свитiнi,
 А ти титарiвна. Крáщого витáй, —
 Витáй, когó знáешъ.... такá моá дóля.
 Забúдь менé, птáшко, забúдь, не журiсь.
 А коли почúешъ, що на чужiмъ пóлi
 Сховáли Ярému, — нiшкомъ помолiсь.

Однá, сёрце, на всiмъ свiтi

Хóчъ ти помолiся!»

Та й заплакавъ сiромáха,

На кий похилiвся.

Плáче собi тихесенько....

Шелéсть!... коли глянé:

По-пiдъ гáемъ, мовъ лáсочка,

Крáдетця Оксáна.

Забúвъ; побiгъ; обняли́ся.

»Сёрце!« та й зомли́ли.

Дóвго-дóвго тiльки — »сёрце«,

Та й знóву нiмiли.

»Гóдi, птáшко!«

— »Ще трóшечки,

Ще.... ще.... сизокрiлий!

Війми дýшу!... ще разъ.... ще разъ....

Охъ, якъ я втомíлась! «

— »Одпочíнь, моя ти зóре!

Ти зъ нéба злетíла! «

Послáвъ свíтку. Якъ ясочка,

Усмíхну́лась, сíла.

»Сíдай же й ти коло мéне.«

Сíвъ, та й обня́лися.

»Сéрце моé, зóре моя,

Дé це ти зорíла? «

— »Я сéгóдни забарíлась:

Бáтько занедúжавъ;

Коло ёго все пóралась.... «

— »А менé й байдúже? «

— »Який бо ти, ей же Бóгу! «

И слéзи блисну́ли.

— »Не плачъ, сéрце, я жартúю.«

— »Жáрти! «

Усмíхну́лась.

Прихíлилась голóвкою,

Та й нíби засну́ла.

»Бачъ, Окса́но, я жартúю,

А ти й справді плачешъ.

Ну, не плачъ же, глянь на мéне:

Зáвтра не побáчишъ.

Зáвтра бúду я далéко,

Далéко, Окса́но....

За́втра въ-ночі у Чигри́ні

Свяче́ний доста́ну.

Дасть вінъ міні срі́бло-злото,

Дасть вінъ міні сла́ву;

Одягну́ тебе, обую́;

Посажу́, якъ па́ву, —

На дзі́глику, якъ гетьма́ншу,

Та й диві́тьця бу́ду;

По́ки не вмру, диві́тимусь.»

— »А мо́же й забу́дешъ?

Розбага́тієшъ, у Ки́євъ

По́їдешъ съ пана́ми,

На́йдешъ собі шляхтя́ночку,

Забу́дешъ Окса́ну!»

— »Хиба́ кра́ща е́ за тебе?»

— »Мо́же й е́, — не зна́ю.»

»Гніви́шъ Бо́га, мо́є се́рце:

Кра́щої нема́є

Ні на ве́бі, ні за ве́бомъ,

Ні за си́німъ мо́ремъ

Нема́ кра́щої одъ тебе!»

— »Що́ се ти гово́ришъ?

Схамені́ся.»

— »Пра́вду, ри́бко!»

Та й зно́ву, та й зно́ву.

Дóвго вони́, якъ ба́чите,
 Вели́ такú мóву.
 Цілува́лись, обніма́лись
 Зъ усі́єї сі́ли;
 То пла́кали, то божи́лись,
 То ще́ разъ божи́лись.
 Йй Яре́ма роска́зувавъ,
 Якъ житъь вони́ б́удуть,
 Якъ оку́е всю в́ь зóлото,
 Якъ до́лю доб́уде,
 Якъ ві́ріжуть Га́йдама́ки
 Ляхі́въ в́ь Украї́ні,
 Якъ вінъ́ б́уде панува́ти,
 Коли́ не загі́не.
 Ажъ обрідло сл́ухаючи,
 Да́лебі, дівча́та!
 »Отó який! мовъ и спра́вді
 Обрідло!«

А ма́ти,
 Або́ ба́тько якъ побáчять,
 Що ви, мої́ лю́бі,
 Такé діво чита́єте, —
 Гріха́ на всю гу́бу!
 Тоді́, тоді́.... та цуръ ё́му,
 А д́уже ціка́ве!

Якъ козакъ чорнявий
 Підъ вербо́ю, надъ водо́ю,
 Обня́вшись суму́е;
 А Окса́на, якъ голу́бка,
 Ворку́е, цілу́е;
 То запла́че, то зомліе,
 Голово́ньку схилить:
 »Серце мо́е, до́ле моя́!
 Со́коле мій милий!
 Мій!...« ажъ ве́рби нагина́лись
 Слу́хати таку́ мову.
 Отто́ мо́ва! Не роскажу́,
 Мої чорнобро́ві,
 Не роскажу́ проти́въ ночи,
 Ато́ ще присни́тця.
 Нехай собі розійдутця
 Такъ, якъ изійшли́ся,—
 Тихесе́нько, гарнесе́нько,
 Щобъ ніхто́ не ба́чивъ
 Ні дівочі дрібні слёзи,
 Ни щі́рі коза́чі.
 Нехай собі.... мо́же, ще разъ
 Вони́ на сімъ світі
 Зострі́нутця.... побачимо....

А тимъ ча́сомъ сві́тить

Зъ усіхъ віконъ у тітаря.

Що-то тамъ творітця?

Трѣба глянуть, та розказать....

Бодай не дивітьця!

Бодай не дивітись, бодай не казати!

Бо за людѣй сóромъ, бо сѣрце боліть.

Гляньте, подивітця: то конфедерати,

Люде, що зібрались волю бóроніть!...

Борóнять, прокляті.... Будь проклята ма́ти,

И день, и годіна, коли понесла,

Коли породіла, на світь привела!

Дивітця, що рóблять у тітаря въ хаті

Пехельниі діти.

У печі пала́

Ого́нь и світить на всю хату;

Въ кутку́ собакою дрижіть

Проклятий Жидъ; конфедерати

Крича́ть до тітаря: »Хочъ жить?

Скажи, де гроші?«

Той мовчіть.

Налигачемъ скрутіли ру́ки,

Объ зе́млю вдари́ли — нема́,

Нема́ ні сло́ва.

»Ма́ло му́ки!

Дава́йте пріску! де смола́?

Кроши ёго́! отта́къ! холо́не?

Мерщій же пріскомъ посипай!

Що? скажешъ, шельмо?... И не стогне!

Завзята бестія! стривай!»

Насипали въ халяви жару....

»У тімъя цвяшокъ закатай!»

Не вітерпівъ святої кáри,

Упáвъ сердéга. Пропадай,

Душá, безъ сповіди святої!

»Оксáно, дóчко!« та й умёръ.

Ляхі задумалися стóя,

Хочъ и зепéклі.

»Що жъ тепёръ,

Панóве рáди? Поміркúемъ,

Тепёръ зъ нимъ нічого робіть.

Запáлимъ цёркву!»

— »Гвалть! рятуйте!

Хто въ Бóга віруе!« кричють

На двóрі гóлосъ, що е сїли.

Ляхі зомліли. »Хто такий?«

Оксáна въ двéрі: »Вбїли! вбїли!«

Та й пáда крижемъ. А старший

Махну́въ рукою на грома́ду.

Понúра шляхта, мовъ хорті,

За двéрі вийшла. Самъ позáду

Берé зомлілюю....

Дé жъ ти,

Яремо, де ти? подивися!
 А вінъ мандруючи співа,
 Якъ Наливайко зъ Ляхомъ бився.

Ляхи пропали; нежива
 Пропала зъ ними и Оксана.
 Собаки де-де по Вільшаній
 Загавкають, та й замовчять.
 Біліе місяць; люде сплять,
 И титарь спить.... Не рано встане:
 На віки, праведний, заснувъ.
 Горіло світло, погасало,
 Погасло.... Мертвий мовъ здригнувъ,
 У сумно-сумно въ хаті стало.

СВЯТО ВЪ ЧИГИРИНІ.

Гетьмани, гетьмани! якъ-би то ви встали,
 Встали, подивились на той Чигиринъ,
 Що ви будували, де ви панували!
 Заплакали бь тяжко, бо ви бь не пізнали
 Козацької слави убогихъ руинъ.
 Базари, де військо, якъ море червоне,
 Передъ бунчуками, бувало, горить,
 А ясновельможний, на воронімъ коні,
 Блисне булавою — море закипить....

Закипіть, и разлилося
 Степáми, яра́ми;
 Лі́хо мліе передъ ними....
 Та щó ї каза́ть!... миву́лося;
 А те, щó миву́ло,
 Не зга́дуйте, паниб́рати!...

.
 Та й що съ то́го, що згада́ешъ?
 Згада́ешъ—запла́чешъ.
 Ну, хочъ гля́немъ на Чиги́ринь,
 Ко́лісь-то коза́чий.

Изь-за лісу, зъ-за тумáну,
 Місяць вицлива́е,
 Червоніе, круглолиций,
 Горіть, а не сяе,
 Ненáче зна, що не трéба
 Лю́дямъ ёго́ світу,
 Що пожа́ри Україну
 Нагріють, осві́тять.
 И смёрклося, а въ Чигри́ні,
 Якъ у домові́ні,
 Сумно-сумно. (Отта́къ бу́ло
 По всій Україні
 Противъ но́чи Маковія
 Якъ ножі свят і́ли).

Люде́й не чу́ть; че́резъ база́рь

Кажа́нъ косто́крилий

Перелеті́ть; на ви́гоні

Сова́ завива́е.

А де́ жъ лю́де?... Надъ Тя́сминомъ,

У те́мному га́ю,

Зібра́лися; старій, малий,

Убо́гий, бага́тий

Поедна́лись, — дожида́ють

Вели́кого свята́.

У те́мному га́ю, въ зеле́ній дібро́ві,

На припо́ні ко́ні ота́ву скубу́ть;

Осідла́ні ко́ні, воро́ні гото́ві.

Куди́-то поїду́ть? ко́го повезу́ть?

Онъ ко́го, диві́тця. Лягли́ по доли́ні,

Нена́че побі́ті, ні сло́ва не чу́ть.

Отто́ Гайдама́ки. На гвалть Украі́ни,

Орлі́ налеті́ли; вони́ рознесу́ть

Ляха́мъ, Жида́мъ ка́ру;

За кровъ́ и пожа́ри

Пе́кломъ Гайдама́ки Ляха́мъ оддаду́ть.

По-підъ дібро́вою сто́ять

Вози́ залі́зної тарáні:

То ще́дрої гості́нець па́ні, —

Уміла щó комú давáть,
 Не вроку їй! нехай царствúе;
 Нехай не вáдить, якъ не чúе!
 Поміжъ возáми нігде стать,
 Ненáче въ ірій, налетіло
 Зъ Сміля́нщини, съ Чигиринá,
 Просте коза́цтво, старшинá,
 На пéвне діло налетіли.
 Коза́цьке па́нство похожа́е,
 Въ кирéяхъ чо́рнихъ, якъ оди́нь,
 Тихе́нько хóдя розмовля́е
 И поглядáе на Чигри́нь.

СТАРШИНА 1-й. Старий Голова́тий щось дúже
 коверзúе.

СТАРШИНА 2-й. Мúдра голова́, сидить собі
 въ хúторі, ніби не зна́е нічо́го, а дивисся —
 скрізь Голова́тий. »Коли́ самъ«, ка́же, »не по-
 вершú, то си́нові передáмъ.«

СТАРШИНА 3-й. Та й синъ же штúка! Я вчо́ра
 зострі́вся зъ Залізняко́мъ; таке́ розка́зуе про ёго,
 що цуръ ёму́! »Кошови́мъ«, ка́же, »бу́де, та й
 го́ді; а мо́же ще и гетьма́номъ, коли́ тée....«

СТАРШИНА 2-й. А Го́нта на́ що? а Залізнякъ?
 до Го́нти сама́.... сама́ писáла: »Коли́, ка́же....«

Старшина 1-й. Цітьте лишень, здаётця дзвонять!

Старшина 2-й. Та ні, то люде гомонять.

Старшина 1-й. Гомонять, поки Ляхі почують. Охъ, старі гóлови та розумні; химерять-химерять, та й зрóbлять зъ лемешá шва́йку. Де можна лантухъ, тамъ тóрби не трéба. Купили хрину, трéба ззісти; плачте, óчі, хочъ повилáзьте: бáчили, щó купувáли: грóшамъ не пропада́ть! Атó думáють-думáють, ні въ-гóлосъ, ні мóвчки; а Ляхі догада́ютця—óть то́бі й пшикъ! Щó тамъ за рáда? чомъ вони не дзвонять? Чимъ спинишъ наро́дъ, щобъ не гомонівъ? Не дéсять душъ, а слава Бóгу вся Сміля́нщина, коли не вся Україна. Онъ, чу́ете? співа́ють.

Старшина 3-й. Справді співа щось; підүспиню.

Старшина 1-й. Не спиня́й, нехай собі співае, абі не гóлосно.

Старшина 2-й. Оттó, ма́буть, Волóхъ! Не втérпівъ такі старий дурень; трéба, та й гóді.

Старшина 3-й. А мúдро співае! коли ні послухаешъ, усé иншу. Підкра́дьмосъ, брáтці, та

послухаємъ, а тимъ часомъ задзвонять.

СТАРШИНА 1-й и 2-й. А щó жъ? то й ходімо!

СТАРШИНА 3-й. Дóбре, ходімо.

(Старшини нішкомъ стáли за дубомъ, а підъ дубомъ сидить слийй кобзárь; кругомъ ёго Запорóзці и Гайдамаки. Кобзárь співае съ повагою и негóлосно).

«Ой Волóхи, Волóхи,
 Васъ остáлося трóхи;
 И ви, Молдавáни,
 Тепéрь ви не пáни:
 Вáші господáрі
 Наймиті Татáрамъ,
 Турецькимъ султáнамъ—
 Въ кайдáнахъ, въ кайдáнахъ!
 Гóді жъ, не журітця;
 Гáрно помолітця,
 Братáйтеся зъ нáми,
 Зъ нáми козакáми:
 Згадайте Богдáна,
 Старóго гетьмáна;
 Бúдете панáми,
 Та, якъ ми, зъ ножáми,
 Зъ ножáми святіми

Та зь батькомъ Максимомъ
 Сю нічъ погуляемъ,
 Ляхівъ погойдаемъ,
 Та такъ погуляемъ,
 Що ажъ пекло засмієтця,
 Земля затрясєтця,
 Небо запалає....
 Дobre погуляемъ!»

Запорожець. Дobre погуляемъ! правду старій співа, якъ не бреше. А що бъ то зь ёго за кобзарь бувъ, якъ-би не Волохъ!

Кобзарь. Та я й не Волохъ; такъ тільки — бувъ колись у Волощині, а люде й зовуть Волохомъ, самъ не знаю, за що.

Запорожець. Ну, та дарма; утні ще яку небудь. А ну лишень про батька Максима ушкварь.

Гайдамака. Та не го́лосно, щобъ не почула старшина.

Запорожець. А що намъ ва́ша старшина? почуе, такъ послуха, коли мае чимъ слухати, та й годі. У насъ оди́нь старший — батько Максимъ; а вінъ якъ почуе, то ще карбованця дасть. Співай, старче Божий, не слухай ёго.

Гайдамака. Та воно такъ, чоловіче; я це й сáмъ знаю, та ось що: не такъ пані, якъ підпанки, або — поки сонце зійде, то роса́ о́чі виість.

Запорожець. Брехня! співа́й, ста́рче Бо́жий, яку́ зна́ешъ, ато́ й дзвона́ не діждемо — поснемо́.

Гуртомъ. Справді́ поснемо́; співа́й яку́-небу́дь.

Кобза́рь (*співа́е*).

Літа́ орель, літа́ сізій

По-підъ небеса́ми:

Гуля́ Макси́мъ, гуля́ ба́тько

Степа́ми-ліса́ми.

Ой літа́е орель сізій,

А за нимъ орля́та;

Гуля́ Макси́мъ, гуля́ ба́тько,

А за нимъ хлопа́та.

Запоро́зці ті хлопа́та,

Сині́ ёго́, діти.

Помірку́е, загада́е, —

Чи біти, чи пи́ти,

Чи танцюва́ть, то й ушкваря́ть,

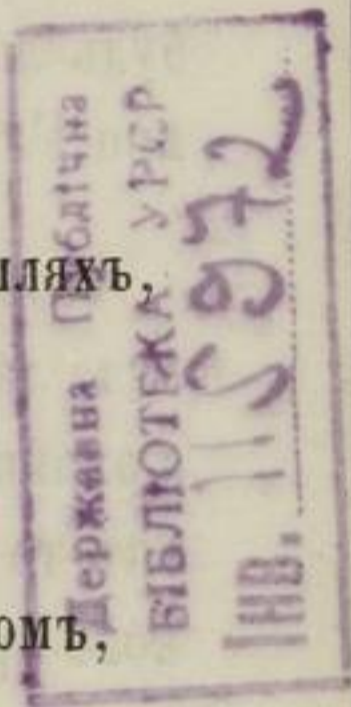
Ажъ земля́ трясётця.

Заспіва́е — заспіва́ють,

Ажъ ли́хо сме́тця.

Горілку, медъ, не ча́ркою,

Поставцѣмъ черкаѣ,
 А вóрога запліющившись
 Катá, не минаѣ.
 Отакій-то нашъ отáманъ,
 Орѣлъ сизокрїлий!
 И воюѣ, и гаршюѣ
 Зъ усієї сили —
 Немá вѣ ёго ні осѣлі,
 Ні саду, ні ста́ву....
 Степъ и мóре — скрізь бїтий шляхъ,
 Скрізь зóлото, слава.
 Шануйтєся жъ, вràжі Ляхі,
 Скажєні собáки:
 Їде Залізнякъ Чóрнимъ шляхомъ,
 За нимъ Гайдамáки.

Запорожець. Оцѣ, то такъ! вчїстивъ, ні-
 чого сказáти: и до-ладу́, и правда. Дóбре, да-
 лебі дóбре! Щó хóче, то такъ и втнѣ. Спасїбі,
 спасїбі.

Гайдамака. Я щось не вторóпавъ, щó вінъ
 співавъ про Гайдамáківъ?

Запорожець. Який бо ти бевзь исправді!
 Бáчишъ, óсь щó вінъ співавъ: щобъ Ляхі погá-
 ні, скажєні собáки, кáялись, бо йде Залізнякъ

Чорнимъ шляхомъ зъ Гайдамаками, щобъ Ляхівъ,
бачишъ, різати....

Гайдамака. И вішати, и мордувати! Дóбре,
ей Бóгу, дóбре! Ну, це такъ! Дáлебі, давъ би
карбóванця, якъ-би́ бувъ не пропивъ учóра! Ну,
нехай старá вязне, бiльше мýса бóде. Поборгуй,
будь ласка, зáвтра оддамъ. Утнi ще що-небудь
про Гайдамаківъ.

Кобзарь. До грóшей я не дýже ласий. Абi
була ласка слóхати, пóки не охрипъ—спiватиму;
а охрипну—чáрочку, дрóгу тi ледащiци-живици,
якъ-то кáжуть, та й зно́ву. Слóхайте жъ, па-
но́ве грома́до!

»Ночували Гайдамаки
Въ зелéній дiбровi,
На припóнi пáсли кóни,
Сiдланi, готóви.
Ночували Ляшкi-панкi
Въ будiнкахъ зъ Жидáми,
Напили́ся, простягли́ся,
Та й....«

Громада. Цитъ лишéнь! здаётця, дзвóнять.
Чуешъ?... ще разъ.... о!....

Кобзарь.

Задзвоніли, задзвоніли!
Пішла луна гаємъ.
Идїть же ви, та молїтесь,
А я доспїваю.

Повалили Гайдамаки,
Ажъ стогне дїброва;
Не повезлі, а на плечахъ
Чумацькі воліві
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волóхъ знову:
»Ночували Гайдамаки
Въ зеленій дїброві.«
Шкандибáе, курникае
И гичъ не до речі.
»Ну лишъ ївшу, старче Бóжий!«
Зъ возами на плечахъ
Кричять ёму Гайдамаки.
— »Дóбре, хлопці, нáте!
Оттáкъ! оттáкъ! дóбре, хлопці!
А нýте, хлопята,
Ушкваримо!«

Земля гнётця,

А вони зъ возами

Такъ и ріжуть. Кобзарь грає,
 Додає словами:

»Ой гопъ такі такъ!

Кличе Гандзю козакъ:

»Ході, Гандзю, пожартую,

»Ході, Гандзю, поцілую;

»Ходімъ, Гандзю, до попа

»Богу помолитьця;

»Нема жита ні снопа,

»Варі варениці.»

Оженився, зажурився —

Нічого немає;

У рядниці ростуть діти,

А козакъ співає:

»И по хаті ти-ни-ні,

»И по сівяхъ ти-ни-ні,

»Варі, жінко, лині,

»Ти-ни-ні, ти-ни-ні!«

— «Добре! добре! ще разъ! ще разъ!»
 Кричять Гайдамаки.

— »Ой гопъ того дива!

Наварили Ляхи пива,

А ми будемъ шинкувать,

Ляшківъ-панківъ частувать.

Ляшківъ-панківъ по частуемъ,

Съ панянками пожартуемъ.

Ой гопъ такі такъ!

Кліче панну козакъ:

»Панно, пташко моя!

»Панно, доле моя!

»Не соромся, дай рученьку,

»Ходімъ погуляймо;

»Нехай людямъ лихо снитця,

»А ми заспіваймо.

»А ми заспіваймо,

»А ми посідаймо,

»Панно, пташко моя,

»Панно, доле моя!«

— »Ще разъ, ще разъ!«

— »Якъ-бі такі, або такъ, або сякъ,

Якъ-бі такі Запорозький козакъ,

Якъ-бі такі молодій, молодій,

Хочъ по хаті бь поводи́въ, поводи́въ.

Страхъ міні не хочетця

Зъ старімъ дідомъ морочи тьця,

Якъ-бі такі...«

— »Цу-цу, скажéні! схаменітця!
 Бачъ, розходілися! А ти,
 Старá собако, дé бъ моли́тьця,
 Верзéшь тутъ погань. Отъ чорті!«
 Кричіть отáманъ. Опинілись;
 Ажъ цёркву ба́чять. Дякъ співа́,
 Попі съ каділами, съ кропіломъ;
 Грома́да — ніби нежива́,
 Ані телéнь.... Поміжъ возáми
 Попі съ кропілами пішли;
 За німи корогві несли,
 Якъ на великдень надъ паска́ми.
 »Молітесь, бра́тія, молітесь!«
 Такъ благочі́нний почина́:
 »Кругомъ свято́го Чигрина́
 Сто ро́жа ста́не съ то́го світу,
 Не дасть свято́го роспи́а́ть.
 А ви Укра́їну хова́йте:
 Не да́йте ма́тері, не да́йте
 Въ рука́хъ у ка́та пропада́ть.
 Одъ Конаше́вича и до́сі
 Пожа́ръ не гасне, лю́де мруть,
 Кона́ють въ тюрма́хъ, го́лі, бо́сі....
 Діти нехри́щені росту́ть,
 Коза́цькі діти: а дівча́та!...
 Кра́ю коза́цького красá

У Ляха в'яне, якъ першъ ма́ти,
И непокрита́я коса́
Стидомъ сичётця; ка́рі о́чі
Въ невóлі гаснуть; росковáть
Козáкъ сестру́ свою́ не хóче,
Самъ не сорóмитця конáть
Въ ярмі у Ляха.... гóре, гóре!
Молітесь, діти! стра́шний судъ
Ляхи́ въ Україну несúть —
И заридáють чóрні гóри.
Згада́йте пра́веднихъ гетма́нівъ:
Де́ їхъ моги́ли? де́ лежи́ть
Оста́нокъ сла́вного Богда́на?
Де́ Остряни́цина стоїть
Хочь-би́ убо́гая моги́ла?
Де́ Налива́йкова? нема́!
Живо́го й ме́ртваго спали́ли.
Де́ той Богúнь, де́ та зима́?
Ингу́ль що-зіму замерза́е —
Богúнь не вста́не загатіть
Шляхе́цькимъ тру́помъ. Ляхъ гуля́е!
Нема́ Богда́на червони́ть
И Жо́вті Во́ди й Рось зеле́ну.
Суму́е Ко́рсунь стародéнний:
Нема́ журбу́ съ кимъ поділіть.
И Альта пла́че: »Тя́жко жи́ти!

»Я сохну, сохну.... де Тарасъ?
»Нема, не чутъ.... не въ бацька діти!«
Не плачте, братія: за насъ
И душі праведнихъ, и сіла
Архистратіга Михаіла.
Не за горами кари часъ.
Молітесь, братія!«

Молились,
Молились щіро козакі,
Щіро, якъ діти: не журілись,
Думали тее.... а зробилось —
Надъ козаками хусточки!

Одно добро, одна слава —
Біліе хустіна,
Та й тую знімуть....

А дияконъ:

»Нехай ворогъ гине!
Беріть ножі! освятили.«
Ударили въ дзвони,
Реве гаємъ: »освятили«,
Ажъ серце холоне!
Освятили, освятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблищали
По всій Україні.

ТРЕТІ ПІВНІ.

Ще день Україну катували
 Ляхи скажені; ще одинъ,
 Одинъ останній сумували
 И Україна, и Чигринъ.
 И той минувъ — день Маковія —
 Велике свято въ Україні,
 Минувъ — и Ляхъ, и Жидовинъ
 Горілки, крові упивались
 Клялі схизмата, распинали,
 Клялі, що нічого вже взять.
 А Гайдамаки мовчки ждали,
 Поки поганці ляжуть спать.
 Лягли, и въ голови не клали,
 Що вже їмъ завтра не вставать.
 Ляхи заснули, а Іуди,
 Ще лічать гроші у-ночі,
 Безъ світла лічать бариші,
 Щобъ не побачили, бачъ, люде, —
 И ті на золоту лягли,
 И сномъ нечистимъ задрімали.
 Дрімать.... на віки бодай задрімали!
 А тимъ часомъ місяць пливé оглядять

И не́бо, и зóрі, и зéмлю, и мо́ре,
 Та глянуть на лю́де, щó вони мото́рять,
 Щобъ Бо́гові вранці про те розказа́ть.
 Світи́ть білолиций на всю Україну,
 Світи́ть.... а чи ба́чить мою́ сироті́ну,
 Окса́ну зъ Вільша́ни, мою́ сироту́?
 Де її морду́ють, де вона́ ворку́є?
 Чи зна́є Яре́ма? чи зна́є, чи чу́є?
 Побáчимо по́тімъ, а тепе́рь не ту,
 Не ту́ заспіва́ю, іншої загра́ю;
 Ліхо — не дівча́та — бу́де танцюва́ть.
 Недо́лю співа́ю коза́цького кра́ю;
 Слу́хайте жъ, щобъ дітямъ по́тімъ розказа́ть,
 Щобъ и діти зна́ли, вну́камъ розказа́ли,
 Якъ козакі шля́хту тяжко покара́ли,
 За те́, що не вміла въ добрі панувáть.

Гомони́ла Україна,
 Дóвго гомони́ла,
 Дóвго, дóвго кровъ степáми
 Текла́-червони́ла.
 Текла́, текла́, та й ви́сохла.
 Степи́ зеленіють;
 Діди́ лежа́ть, а надъ ними
 Моги́ли синіють.
 Та щó съ то́го, що висóкі?

Ніхто їх не знає,
 Ніхто щиро не заплаче,
 Ніхто не згадає.

Тільки вітеръ тихесенько

Повіє надъ ними,

Тільки роса ранесенько

Слєзами дрібними

Іхъ уміє. Зійде сонце,

Обсúшить, пригріє;

А унўки? імъ байдўже,

Жіто собі сіють.

Багато їх, а хто скаже,

Де Гóнти могила, —

Мўченика праведного

Де похороніли?

Де Залізнякъ, душа щіра,

Де одпочиває?

Тяжко! ва́жко!

.

Гомоніла Україна,

Дóвго гомоніла,

Дóвго, дóвго кровъ степами

Текла-червоніла.

И день, и нічъ гвалть, гармати;

Земля стогне, гнєтця;

11

Сумно, страшно, а згадаешъ—
Серце усміхнѣтця.

Місяцю мій ясний! зъ високого нѣба
Сховайся за гору, бо світу не треба!
Страшно тобі буде, хочъ ти й бачивъ Рось,
И Альту, и Сѣну; и тамъ розлилось,
Не знать за що, крѣви широкее море,
А теперъ що буде! Сховайся жъ за гору;
Сховайся, мій друже, щобъ не довелось
На старість заплакати....

Сумно, сумно середъ нѣба
Сяє білолиций.

По-надъ Дніпрѡмъ козакъ идѣ,
Можє, зъ вечорниці.

Идѣ смутний, невесѣлий,
Лѣдві несуть нѡги.

Можє, дівчина не любить,
За те, що убогий?

И дівчина єго любить,
Хочъ лата на латі;

Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.

Чого жъ смутний чорнобривий
Идѣ — чуть не плаче?

Якось тяжкú недоленьку

Віщує козаче.

Чує серце, та не скаже,

Якє ліхо буде.

Минє ліхо.... Кругомъ єго

Мовъ вимерли люде.

Ані півня, ні собáки:

Тільки изъ-за гаю

Десь далєко сіромáньці

Вовки завивáють.

Байдужє! идє Ярема,

Та не до Оксáни,

Не вь Вільшáну на дóсвітки, —

До Ляхівъ погáвихъ

У Черкáси. А тамъ третій

Півень заспівáє....

А тамъ.... а тамъ.... Йде Ярема,

На Дніпръ поглядáє.

»Ой Дніпре мій, Дніпре ширóкий та дўжий!

Багáто ти, бáтьку, у мóре носівъ

Козáцької крóви; ще понесєшъ, дрўже!

Червонівъ ти сїне, та не напоївъ;

А сю нїчъ упъєсся. Пекельнее свáто

По всій Україні сю нїчъ заревє;

Потечє багáто, багáто, багáто

Шляхєцької крóви. Козáкъ оживє;

Оживуть гетьмани въ золотімъ жупані,
 Прокінетця доля; козакъ заспіва:
 »Ні Жйда, ні Ляха«, авъ степахъ Украйни—
 Дай-то Бóже милий — блисне булава!»

Такъ думавъ, идучи въ латаній свитині,
 Сердега Ярема зъ свяченимъ въ рукахъ.
 А Дніпръ, мовъ підслухавъ: ширóкий та синій,
 Піднявъ гóри-хвілі; а въ очеретахъ
 Ревé, стóгне, завивае,
 Лóзи нагинае;
 Грімъ гогóче, а блискавка
 Хмару раздирае.
 Идé собі нашъ Ярема,
 Нічóго не бачить;
 Одна думка усміхнétця;
 А дрúга заплаче.
 »Тамъ Оксана, тамъ вéсело
 И въ сирій свитині;
 А тутъ.... а тутъ.... щó ще бóде?
 Мóже ще загíну.«
 А тимъ часомъ изъ байраку
 Півень — кукуріку!
 »А, Черкаси!... Бóже милий!
 Не вкороті віку!«

47

ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТЪ.

Задзвонили въ усі дзвони
По всій Україні;
Закричали Гайдамаки:
»Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! погуляемъ
Та хмару нагріемъ!«
Занялася Смілянщина,
Хмара червоніе.
А найперша Медведівка
Хмари нагривае.
Горить Сміла, Смілянщина
Кривью підпливае.
Горить Кóрсунь, горить Кáнівъ,
Чигиринъ, Черкаси;
Чорнимъ Шляхомъ запалало,
И кровъ полилася
Ажъ у Волинь. По Поліссі
Гонта бенкетуе,
А Залізнякъ въ Смілянщині
Дамаску гартуе
У Черкасахъ, де й Ярема
Пробуе свячений.

»Оттакъ, оттакъ! добре діти,
Мордуйте скаженихъ!
Добре, хлопці!« на базарі
Залізнякъ гукáе.
Кругомъ пекло; Гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянуть —
По три, по чотирі
Такъ и кладé. »Добре, сину,
Матері їхъ хиря!
Мордуй, мордуй: въ раю будешъ,
Або есауломъ.
Гуляй, сину! ну́те, діти!«
И діти майну́ли
По горіщахъ, по коморахъ,
По лѣхахъ, усюди;
Всіхъ уклáли, все забра́ли.
»Теперъ, хлопці, буде!
Утомилсь, одпочиньте.«
Улиці, базари
Крілись трупомъ, плили кровью.
»Мáло кля́тимъ кáри!
Ще разъ трéба перемучить,
Щобъ не повстава́ли
Нехрищені, кля́ті ду́ші.«
На базарь збира́лись

Гайдамаки. Йде Ярема.

Залізникъ гукáе:

»Чуешъ, хлопче? ходи сюди;

Не бійсь, не злякаю.»

— »Не боюся!« Знявши шапку,

Ставъ, мовъ передъ паномъ.

»Відкіля ти? хто ти такий?«

— »Я, пане, зъ Вільшани.«

— »Зъ Вільшаної, де титаря

Пси замордували?«

— »Де? якого?«

— »У Вильшаній;

И кажуть, що вкрали

Дочку ёго, коли знаешъ.»

— »Дочку, у Вильшаній?«

— »У титаря, коли знававъ.»

— »Оксано, Оксано!«

Ледве вимовивъ Ярема

Та й упавъ додолу.

»Эге! ось що.... Шкода хлопця.

Провітри, Миколо!«

Провітрився. »Батьку! брате!

Чомъ я не сторукій?

Дайте ножá, дайте силу!

Муки Ляхамъ, муки!

Муки страшної, щобъ пекло

Тряслóся та мліло! «

— »Дóбре, сїну, ножі бóдуть
На святее діло;

Ходїмъ зъ нáми у Лися́нку
Ножі гартувáти! «

— »Ходїмъ, ходїмъ, отáмане,
Бáтьку ти мій, брáте,

Мій єдиний! На край світа
Полечú, достáну,

Съ пекла вїрву, отáмане!...
На край світу, пáне!...

На край світа, та не найдú,
Не найдú Оксáни! «

— »Може й нáйдешъ. А якъ тебé
Зовúть? я не знáю. «

— »Яремою. «

— »А прїзвище? «

— »Прїзвища немае! «

— »Хибá байстріюкъ? Безъ прїзвища —
Запиши, Микóло,

У реестеръ. Нехáй бóде....
Нехáй бóде Гóлий,

Такъ и пиши! «

— »Ні, погáно! «

— »Ну, хибá Бідóю? «

— »И це не такъ. «

— »Стривай лишень,
Пиши Галайдюю.«

Записали.

»Ну, Галайдо,

Поїдемъ гуляти.

Найдешъ долю.... а не найдешъ....

Рушайте, хлопьята.«

И Яремі дали коня

Зайвого зъ обозу.

Усміхнувся на воронімъ

Та й знову у слези.

Вііхали за царину;

Палають Черкаси....

»Чи всі, діти?«

— »Усі, батьку!«

»Гайда!«

Простяглася

По діброві по-надъ Дніпромъ

Козацька ватага.

А за ними кобзарь Волохъ

Переваги-ваги

Шкандибае на конику,

Козакамъ свівае:

»Гайдамаки, Гайдамаки,

Залізнякъ гуляе.«

Поіхали.... а Черкаси
 Палають, палають....
 Байдужé, ніхтó й не гляне.
 Сміютьця та лають
 Кляту шляхту. Хто балака,
 Хто кобзаря слуха.
 А Залізнякъ попереду
 Нашорóшивъ уха;
 Іде собі, люлька кúрить,
 Нікóму ні слова.
 А за нимъ німий Ярема.
 Зелéна дiброва,
 И тёмний гай, и Днівръ дужий,
 И висóкі гóри,
 Небо, зóрі, добрó, люде
 И лютеe гóре —
 Все пропáло, все! нічóго
 Не знаe, не бáчить,
 Якъ убитий. Тяжко ёму,
 Тяжко, а не плаче.
 Ні, не плаче: змія люта
 Жáдно випивáе
 Ёго слéзи, давить дúшу,
 Сёрце роздираe.
 »Ой ви, слéзи, дрібні слéзи!
 Ви зміете гóре;

Змійте ёго.... тяжко! нудно!
 И синёго моря,
 И Дніпра, щобъ вилить люте,
 И Дніпра не стане.
 Занапаститъ хибá дýшу?
 Оксáно, Оксáно!
 Дé ти, дé ти? подивіся,
 Моя ти едина,
 Подивіся на Ярému.
 Дé ти? Мóже гине,
 Мóже тяжко кленé долю,
 Кленé, умірае,
 Абó въ пáна у кайданахъ
 У склепý канáе.
 Мóже, згадуе Ярému,
 Згадуе Вільшáну,
 Кличе ёго: »Сéрце моé,
 »Обнімі Оксáну!
 »Обнімемось, мій соколе!
 »Навіки зомліємъ.
 »Нехай Ляхи знущáютця, —
 »Не почúемъ!...« Віе,
 Віе вітеръ зъ-за Лимáну,
 Гне топóлю въ полі, —
 И дівчйна похилитця,
 Куди гне недóля.

Посумує, пожуритця,
 Забуде.... и може....
 У жупані сама пані;
 А Ляхъ.... Бóже, Бóже!
 Карай пекломъ мою дýшу,
 Вілий мýки мóре,
 Розбий кáру надо мною,
 Та не такимъ гóремъ
 Карай сёрце: розірветця,
 Хочъ-би́ було кáмiнь.
 Дóле моя! сёрце моé!
 Окса́но, Окса́но!
 Де ти ділася, поділась?
 И хлинули слёзи;
 Дрібні-дрібні поли́ся.
 Де вони́ й взяли́ся!
 А Залізнякъ Гайдама́камъ
 Велить опинітись:
 »У лісь, хлопці! вже світає
 И ко́ні пристáли:
 Попасемо́« ,—и тихéнько
 У лісі сховáлись.

ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна —
 Де пала́ла, тліла,
 А де шля́хта, заперши́ся,
 У буди́нкахъ мліла.
 Скрізь по се́лахъ ши́бениці;
 Навішано тру́пу —
 Тільки старши́хъ, а такъ шля́хта—
 Купою на купі.
 На у́лицяхъ, на роспу́ттяхъ
 Соба́ки, воро́ни
 Ідять шля́хту, клюю́ть о́чі;
 Ніхто́ не боро́нить.
 Та й нікому: оста́лися
 Діти та соба́ки:
 Жі́нки на́віть зъ рогача́ми
 Пішли въ Га́йдама́ки.

Оттакé-то було́ ліхо
 По всій Україні!
 Гірше пекла.... А за віщо,
 За що лю́де гинуть?
 Того́ жъ ба́тька, такі́ жъ діти, —

Жити бѣ та брата́гця.

Ні, не вміли, не хотіли,

Треба розъедна́гця!

Треба кро́ви брата́, кро́ви,

Бо за́здо, що вѣ брата́

Е вѣ комо́рі и на дво́рі,

И вѣсело вѣ ха́ті!

»Убъѣмъ брата́! сна́лимъ ха́ту!«

Сказа́ли, и ста́лось.

Все бѣ, здаѣтця; ні, на ка́ру

Сироти оста́лись.

Вѣ слѣза́хъ рослі́, та й ви́росли;

Заму́чені ру́ки

Розвяза́лись—и кровъ за кровъ,

И му́ки за му́ки!

Боли́ть се́рце, якъ згада́ешъ:

Стари́хъ Славя́нъ діти

Впи́лись кро́вю, а хто винѣнъ?

Ксе́ндзі́, Езуі́ти.

Мандрува́ли Гайдама́ки

Ліса́ми, яра́ми,

А за ні́ми и Гала́йда

Зѣ дрі́бніми слѣза́ми.

Вже мину́ли Воро́нівку,

Вербі́вку; вѣ Вільша́ну

Приіхали. » Хибá сшитáть,
Сшитáть про Оксáну?
Не спитáю, щобъ не знáли,
Зá що пропáдаю.«
А тимъ чáсомъ Гайдамáки
Й Вільшáну минáють.
Питаєтця у хлопчика:
»Що, тítаря вбíли?«
— »Ба нí, дядьку; бáтько казáвъ,
Що ёго свалили
Оттí Ляхí, що тамъ лежáть,
И Оксáну вкрáли.
А тítаря на цвíнтарí
Вчóра поховáли.«
Не дослúхавъ.... »Несí, кóню!«
И поводí кíнувъ.
»Чомъ я вчóра, пóки не знавъ,
Вчóра не загíвувъ!
А сёгóднí, колí й умрú,
Зъ домовíни встану
Ляхíвъ мýчить. Сёрце моé!
Оксáно! Оксáно!
Дé ти?«

Замóвкь, зажури́вся,
Поіхавъ ходóю.
Тяжко-вáжко сiромáси

Борóтьця зъ нудьго́ю.

Догна́въ своїхъ. Боровиківъ

Вже ху́тірть мина́ють.

Корчма́ тліє зъ стодо́лою,

А Лей́би нема́є.

Усміхну́вся мій Яре́ма,

Тя́жко усміхну́вся.

Отту́ть, отту́ть позавчо́ра

Передъ Жи́домъ гну́вся,

А сёго́дні... та й жаль ста́ло,

Що ли́хо мину́ло.

Гайдама́кя по-надъ яромъ

Зъ шля́ху поверну́ли.

Наганя́ють півпа́рубка.

Хло́пець у свиті́ні

Полáтаній, у постóляхъ;

На плéчахъ торби́на.

»Гей, старченя́! стрива́й лишéнь!«

— »Я не ста́рець, па́не!

Я, якъ ба́чте, Гайдама́ка.«

— »Який же пога́ний!

Відкіля́ ти?«

— »Съ Керéлівки.«

— »А Бúдища зна́єшъ

И о́зеро коло Бúдищъ?«

— »И о́зеро зна́ю, —

Оттамъ вонó; оцимъ яромъ
Втрапите до ёго.»

— »Щó, сёгóдни Ляхівъ бачивъ?»

— »Нигдé ни одно́го;

А вчóра було багáто.

Вінки не святіли:

Не дали Ляхи проклáті.

За те жь їхъ и били

И я й бáтько святімъ ножёмъ;

А мáти не здúжа,

Атó й вона́ бь.»

— »Дóбре, хлопче.

Ось на́ жь то́бі, дру́же,

Цей дукáчикъ, та не згуби́.»

Узявъ золотóго,

Подивівся: »Спаси́бі вамъ!»

— »Ну, хлопці, вь дорóгу!

Та чу́ете? безъ го́мину.

Гала́йдо, за мно́ю!

Вь оцимъ яру́ е óзеро

Й лісь по-підъ горóю,

А вь лісі скарбъ. Якъ при́демъ,

То щóбъ кругóмъ ста́ли,

Скажи́ хлопцямъ. Мо́же, лёхи

Стерегти́ осталáсь

Яка́ по́гань.»

Приїхали,
 Стáли кругомъ лiса;
 Дiвлятця — нема нiкого....
 »Ту їхъ до-сто-бiса!
 Які грúшi уродiли!
 Збивáйте, хлопáта!«
 Швiдче! швiдче! Оттáкъ! оттáкъ!«
 И конфедерáти
 Посипалися додóлу,
 Грúшi гнилобóкi.
 Позбивáли, упóрались;
 Козакáмъ нiврóку,
 Найшли лéхи, скарбъ забрали.
 У Ляхiвъ кишéни
 Потрусiли, та й потягли
 Карáти мерзéнихъ.

БЕНКЕТЪ У ЛИСЯНЦI.

Смеркáлося. Изъ Лисянки
 Кругомъ засвiтило:
 Оттó Гóнта съ Залiзнякомъ
 Люлькi закурили.
 Стрáшно, стрáшно закурили!
 И въ пéклi не вмиють
 Оттáкъ курить. Гнилий Тiкичъ

Крѳвью червоніе
Шляхѳцькою, жидівською;
А надъ нимъ палають
И хати́на, и буди́нокъ;
Мовъ до́ля карае
Вельмо́жного й немо́жного.
А середъ базáру
Стоить Го́нта съ За́лізнякомъ,
Крича́ть: »Ляхамъ ка́ри!
Ка́ри Ляхамъ, щобъ ка́ялись!«
И діти карають.
Сто́гнуть, пла́чуть; оди́нь про́сить,
Дру́гий прокли́нае;
Той мо́литця, сповідае
Гри́хи передъ бра́томъ,
Уже вби́тимъ. Не ми́лують,
Карають завзя́ті.
Якъ смерть лю́та, не вважають
На ли́та, на вро́ду
Шляхтя́ночки й Жи́дивочки.
Тече́ кровъ у во́ду.
Ни ка́ліка, а́ні ста́рий,
Ни ма́ла дити́на
Не зоста́лись, — не вблагáли
Лихо́ї годи́ни.
Всі поляглі́, всі по́котомъ;

Ні душі живої
Шляхецької й Жидівської!

А пожаръ удвоє
Розгорівся, распалівся
До самої хмари.

А Галайда знай гукає:
»Кари Ляхамъ, кари!«

Мовъ скажений, мертвихъ ріже,
Мертвихъ віша, палить.

»Дайте Ляха, дайте Жіда!
Мало міні, мало!

Дайте Ляха, дайте крові
Наточить съ поганихъ!

Крові море.... мало моря....
Оксано! Оксано!

Де ти?« крикне й сховаєтця
Въ поломъі въ пожарі.

А тимъ часомъ Гайдамаки
Столі вздовжъ базару

Поставили, несуть страву,
Де що запопали,

Щобъ засвітла повечерять.
»Гуляй!« загукали.

Вечеряють, а кругомъ їхъ
Пекло червоніє.

У поломъі повішані

На кроквахъ чорніють
Панські трупи. Горять крокви
И падають зъ ними,
»Пийте, діти! пийте, лийте!
Съ панами такими,
Можє, ще разъ зострінемось,
Ще разъ погуляємъ.«
И поставець однимъ духомъ
Залізнякъ черкає.
»За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще разъ випью! Пийте, діти!
Випьемъ, Гонто брате!
Випьемъ, друже, погуляємъ
Укупочці, въ парі;
А де жъ Волахъ? заспівай лишъ....
Грай, співай, кобзарю!
Не про дідівъ, бо не згірше
Й ми Ляхівъ караємъ;
Не про ліхо, бо ми ёго
Не знали й не знаємъ.
Веселоі утні, старче,
Щобъ земля ломілась,—
Про вдовіцю-молодіцю,
Якъ вона журилась.«

(Кобзарь грає і приспівує:)

» Одъ селá до селá
Тáнци та музýки:
Кýрку, яйця продалá —
Маю черевýки.
Одъ селá до селá
Бýду танцювáти:
Нí корóви, нí волá —
Остáлася хáта.
Я оддámъ, я продámъ
Кýмовí хатýну,
Я куплю, я зроблю
Яточку пídъ тíномъ;
Торгувáть, шинкувáть
Бýду чарочкáми,
Танцювáть та гулять
Такí сь парубкáми
Охъ ви, дítки моí,
Моí голубъята!
Не журítця, подивítця,
Якъ танцюе мати.
Самá вь нáйми пídý,
Дítокъ вь шкóлу оддámъ,
А червóнимъ черевýчкámъ
Такí дамъ, такí дамъ!«

— »Добре! добре! Ну, до танцівъ,
До танцівъ, кобзарю! «

Сліпий вшкваривъ—навприсядки
Пішли по базару.

Земля гнѣтця. »Нумо, Гонто! «

— »Нумъ, брате Максиме!

Ушкваримо, мій голубе,

Поки не загинемъ! «

»Не дивуйтеся, дівчата,

Що я обідрався;

Бо мій батько робивъ гладко,

То й я въ ёго вдався «

— »Добре, брате, їй же Богу! «

— »А ну ти, Максиме! «

— »Постривай лишъ! «

»Оттакъ чини, якъ я чиню,

Люби дочку абі-чию

Хочъ пощову, хочъ дякову,

Хочъ хорошу мужикову. «

Всі танцюють, а Галайда

Не чує, не бачить.

Сидить собі кінець стола,

Тяжко-важко плаче,

Якъ дитина. Чого бѣ, бачця?
 Въ червонімъ жупані,
 И зóлото, и слава е,
 Та нема Оксáни;
 Ні съ кимъ дóлю поділити,
 Ні съ кимъ заспівати;
 Одíнь, одíнь сиротою
 Мусить пропадати.
 А тогó, тогó й не знае,
 Що ёгó Оксáна
 По тíмъ бóці за Тікичемъ
 Въ будíнку съ панáми,
 Съ тíми сáмими Ляхáми,
 Що замордували
 Їі бáтька. Недóлюди!
 Тепéрь заховáлись
 За мýрами, та дівитесь
 Якъ Жиди канáють,
 Браті вáші! А Оксáна
 Въ вікно поглядáе
 На Лися́нку засвічену.
 »Дé-то мій Ярэма?«
 Самá дúмае. Не знае
 Що вінъ коло не́ї,
 У Лися́нці, не въ свитíні, —
 Въ червонімъ жупані,

Сидить одинъ та думае:

»Де моя Оксана?

Де вона, моя голубка

Приборкана, плаче?»

Тяжко ёму.

А изъ яру

Въ киреі козачій

Хтось крадетця.

»Хто ти такий?»

Галайда питае.

»Я посланецъ пана Гонти.

Нехай погуляе,

Я подожду.»

— »Ні, не діждешъ,

Жидівська собака!»

— »Ховай Боже, який я Жидъ!

Бачишъ? Гайдамака!

Ось копійка.... подивися....

Хибá ти не знаешъ?»

— »Знаю, знаю«, и свячений

Съ халави виймае.

»Признавайсь, проклятий Жиде,

Де моя Оксана?»

Та й замахнувсь.

»Ховай Боже!...

Въ будівку.... съ панáми....

Вся въ зóлоті....»

— «Вируча́й же!

Вируча́й, прокля́тий!»

— «До́бре, до́бре....» Які жъ бови,
Яре́мо, завзя́ті!

Иду́ зара́зь и ви́ручу:

Гро́ші муръ лама́ють, —

Скажу́ Ляха́мъ — замі́сь Па́ца....»

— «До́бре, до́бре! зна́ю.

Иди́ швидче!»

— «За́разъ, за́разъ!

Го́нту забавля́йте

Съ півъ-упру́га, а тамъ неха́й.

Идіть же гуля́йте....

Куди́ везти?»

— «У Лебединъ!

У Лебединъ, — чу́ешъ?»

— «Чу́ю, чу́ю.»

И Гала́йда

Съ Го́нтою танцю́е.

А За́лізнякъ бере́ ко́бзу:

»Потанцю́й, кобза́рю,

Я загра́ю.»

Навпри́сядки

Сліпий по база́ру

Оддирає постолáми,
 Додає словáми:

»На горóді пустирнáкъ, пустирнáкъ;
 Чи я жъ тобi не козáкъ, не козáкъ?
 Чи я жъ тебé не люблю, не люблю?
 Чи я жъ тобi черевiчкiвъ не куплю?
 Куплю, куплю, чорнобрiва,
 Куплю, куплю тогó дiва.
 Бúду, сёрце, ходiть,
 Бúду, сёрце, любiть.«

»Ой гопъ гопакá!
 Полюбiла козакá,
 Та рудóго, та старóго —
 Лихá дóля такá.
 Идi жъ, дóле, за журбóю,
 А ти, старiй, за водóю,
 А я — такъ до шiнку.
 Вiпью чáрку, вiпью дрúгу,
 Вiпью трéтю на потúгу,
 Пьяту, шóсту, та й кiнeць.
 Пiшла бáба у танeць,
 А за нею горобeць,
 Викрутáсомъ, вихилясомъ....
 Молодeць, горобeць!

Старій рудій бабу кліче,

А та ёму дүлі тиче:

»Оженівся, сатанó, —

»Заробляй же на пшонó

»Трѣба дітокъ годувать,

»Трѣба дітокъ одягать;

»А я бѹду добувать;

»А ти, старій, не гріши,

»Та вь запічку колиши,

»Та мовчі, не диши.»

»Якъ була я молодóю преподóбницею,
Повісила хвартушіну надь вікóнницею;

Хто йде — не мине,

—То кивне, то моргне.

А я шóвкомъ вишиваю,

Вь кватірочку виглядаю:

Семені, Івані:

Надівайте жуцани,

Та ходімо погуляймо,

Та сядемо, заспіваймо.»

»Заганяйте квóчку вь бóчку,

А курчата вь вёршу!

• • • • •
• • • • •

»И.... гу!

Загну́въ ба́тько дугу́,
 Тягне ма́ти супо́ню,
 А ти зав'яжи́, до́ню.«

»Чи ще́? чи го́ді?«

— »Ще, ще
 Хочъ погáну! самі но́ги но́сять.«

»Ой сипъ сирівець
 Та криші опеньки:
 Дідъ та ба́ба, то й дола́ду, —
 Обо́е радéнькі.

*

»Ой сипъ сирівець
 Та криші петру́шку:

.

»Ой сипъ сирівець,
 Та накриші хріну:

.

*

»Ой сипъ во́ду, во́ду
 Та пошука́й брóду, брóду....«

— »Годі! годі!« кричить Гонта,
»Годі, погасає.

Світла, діти!... А де Лейба?

Ще його немає?

Найти його та повісить.

Петелька свиняча!

Гайда, діти! погасає

Каганець козачий.»

А Галайда: »Отамане!

Погуляймо, батьку!

Дивись—горить; на базарі

И відко, и гладко.

Потанцюємъ. Грай, кобзарю!«

—»Не хочу гуляти!

Огню, діти! дегтю, клоччя!

Давайте гармати;

Въ потайникі пустить огонь!

Думають, жартую!«

Заревіли Гайдамаки:

»Добре, батьку! чуемъ!«

Черезъ гроблю повалили,

Гукують, співають.

А Галайда кричить: »Батьку!

Стійте!... пропадаю!

Пострівайте, не вбивайте:

Тамъ моя Оксана!

Годиночку, батьки мої!
 Я її достану!«
 — »Добре, добре!... Залізничче,
 Гукні, щобъ палили.
 Преподобитьця зъ Ляхами!...
 А ти, сизокрилий,
 Найдешъ іншу.«

Оглянувся —

Галайди немає.
 Ревуть гори и будинокъ
 Зъ Ляхами гуляє
 Коло хмари. Що зосталось,
 Пекломъ запалало....
 »Де Галайда?« Максимъ кличе.
 И сліду не стало....
 Поки хлопята танцювали,
 Ярема зъ Лейбою прокрались
 Ажъ у будинокъ, въ самий лѣхъ;
 Оксану вихопивъ чуть живу
 Ярема зъ лѣху, та й полинувъ
 У Лебединъ....

ЛЕБЕДИНЬ.

»Я сиротá зъ Вільшаної,
 Сиротá, бабусю!

Батька Ляхи замучили,
 А мене.... боюся,
 Боюсь згадать, моя сїза....
 Узяли зь собою.
 Не роспитуй, бабусенько,
 Що було зо мною.
 Я молилась, я плакала,
 Сэрце розривалось,
 Слєзи сохли, душа мєрла....
 Охъ, якъ-би я знала,
 Що побачу єго ще разъ,
 Що побачу знову, —
 Вдвоє, втроє бъ вїтерпіла
 За єдине слово!
 Вибачай, моя голубко;
 Може, я грішила,
 Може, Богъ за те й карає,
 Що я полюбила, —
 Полюбила станъ високій
 И карні очі, —
 Полюбила, якъ уміла,
 Якъ сєрденько хоче.
 Не за себе, не за батька
 Молилась вь неволі, —
 Ні, бабусю, а за єго,
 За милого долю.

Кара́й, Бо́же! Твою́ правду
 Я ви́терпіть му́шу.
 Стра́шно сказа́ть: я думала
 Занапасти́ть ду́шу.
 Якъ-би́ не вінъ, мо́же бѣ.... мо́же
 И занапасти́ла.

Тя́жко було́! Я думала:

- »О Бо́же мій ми́лий!
- »Вінъ сирота́, — хто безъ мене
- »Е́го привіта́е?
- »Хто про до́лю, про недо́лю,
- »Якъ я, роспита́е?
- »Хто обійме, якъ я, е́го?
- »Хто ду́шу пока́же?
- »Хто сироті убо́гому:
- »Люблю́ тебе́«, — ска́же?»

Я такъ думала, бабу́сю,
 И се́рце сміялось:

- »Я сирота́: безъ ма́тері,
- »Безъ ба́тька оста́лась,
- »И вінъ оди́нъ на всімъ світі,
- »Мене́ вірно лю́бить;
- »А почу́е, що я вби́лась,
- »То й се́бе погу́бить.«

Такъ я думала, моли́лась,
 Жда́ла, вигляда́ла:

Нема́ ёго́, не прибúде, —

Одна́ я оста́лась....»

Та й запла́кала. Черниця,

Сто́я коло не́ї,

Зажури́лась.

»Бабу́сенько!

Скажи́ мині, де́ я?»

— »Въ Лебедині, моя́ пта́шко,

Не встава́й: ти хво́ра.«

— »Въ Лебедині! чи давно́ я?»

— »Ба ні, позавчо́ра.«

— »Позавчо́ра?... Стрива́й, стрива́й....

Пожаръ надъ водо́ю....

Жидъ, будінокъ, Майда́нівка....

Зову́ть Галайдо́ю....»

— »Галайдо́ю Яре́мою

Себе́ назива́е

Той, що приві́зъ....»

— »Де́ вінъ, де́ вінъ?

Тепе́рь же я зна́ю!....»

— »Черезъ ти́ждень обіця́вся

Прийти́ за тобо́ю.«

— »Черезъ ти́ждень! черезъ ти́ждень!

Ра́ю мій, поко́ю!

Бабу́сенько, мину́лася

Лиха́я годи́на!

11
Той Галайда — мій Ярема!...

По всій Україні

Їго знають. Я бачила,

Якъ села горіли;

Я бачила — каті Ляхи

Трусілися, мліли,

Якъ хто скаже про Галайду.

Знають вони, знають,

Хто такий и відкіля вінъ,

И когó шукае!...

Мене шукавъ, мене знайшовъ,

Орель сизокрилий!

Прилітай же, мій соколе,

Мій голубе сізий!

Охъ, якъ весело на світі,

Якъ весело стало!

Черезъ тиждень, бабусенько?...

Ще три дні осталося.

Охъ, якъ довго!...

»Загрибай, мамо, жаръ, жаръ,

»Буде тобі дочкі жаль, жаль...«

Охъ, якъ весело на світі!

А тобі, бабусю,

Чи весело?»

— »Я тобою,

Пташко, веселюся.«

— «А чомъ же ти не співаєшъ?»

— «Я вже одспівала!...»

Задзвоніли до вечєрні;

Оксана осталась,

А черниця, помолившись,

Въ храмъ пошкандибала.

Черезъ тиждень въ Лебедині

У церкві співали:

Исаія, ликуй! Вранці

Ярему вінчали;

А ввечері мій Ярема

(Отъ хлопець звичайний!)

Щобъ не сєрдить отамана,

Покинувъ Оксану:

Ляхівъ кінчавъ; зъ Залізнякомъ

Весілля справляє

Въ Уманщині, на пожа́рахъ.

Вона виглядає, —

Виглядає, чи не іде

Зъ боярами въ гості —

Перевезті изъ кєлії

Въ хату на помості.

Не журіся, сподівайся

Та Богу молися.

А міні теперъ на Умань
Треба подивитись.

ГОНТА ВЪ УМАНІ.

Минають дні, минає літо.
А Україна знай горить;
По сéлахъ плачуть малі діти—
Батьківъ немає. Шелестить
Пожóвкле лістя по дїбрóві;
Гуляють хмáри; сóнце спить
Нігдé нечúть людськóї мóви;
Тільки звіръ вїе, йде вь селó,
Де чúе трúпи. Не ховáли, —
Вовківъ Ляхáми годувáли,
Пóкї їхъ снїгомъ занеслó.

Не спинїла хуртóвина
Пекéльної кáри:
Ляхї мéрзли, а козаки
Грілись на пожáрі.
Встáла й весна, чóрну зéмлю
Сóнну розбудїла,
Уквїчáла її рястомъ,
Барвїнкомъ покрїла;
И на пóлі жáйворонокъ,
Соловéйко вь гаї

Зѣмлю ўбрану весною
 Вранці зустрічають....
 Рай та й годі! А для ко́го?
 Для люде́й. А лю́де?
 Не хотять на ёго й глянуть,
 А глянуть — огудять.
 Треба крówью домалюва́ть.
 Освітить пожа́ромъ;
 Со́нця ма́ло, рясту ма́ло
 И бага́то хма́ря, —
 Пе́кла ма́ло!... Лю́де, лю́де!
 Ко́ли-то зъ васъ бу́де
 Того́ добра́, що ма́ете?
 Чудні, чудні лю́де!

Не спині́ла весна́ крówи,
 Ні злóсти людськóї.
 Тя́жко глянуть; а згада́емъ —
 Такъ бу́ло и въ Тро́ї.
 Такъ и бу́де.

Гайдама́ки

Гуля́ють, кара́ють;
 Де проі́дуть — земля́ горі́ть,
 Крówью підплива́е.
 Придба́въ Макси́мъ собі сїна
 На всю Україну.

Хочъ не рідний синъ Ярема,
 А щіра дитіна.
 Максимъ ріже, а Ярема
 Не ріже — лютує:
 Зъ ножемъ въ рукахъ, на пожарахъ
 И днює й ночує.
 Не мілує, не минає
 Нігдѣ ні одного;
 За титаря Ляхамъ платить,
 За батька святого;
 За Оксану.... та й зомліє,
 Згадавши Оксану.
 А Залізнякъ: »Гуляй, сину,
 Поки доля встане!
 Погуляємъ!«

Погуляли —

Купою на купі
 Одъ Києва до Умані
 Лягли Ляхі трупомъ.

Якъ та хмара, Гайдамаки
 Умань обступили,
 О-півночі; до східъ сонця
 Умань затопили;
 Затопили, закричали:
 »Карай Ляха знову!«

Покотілись по базáру
 Кінні пагодо́ві;
 Покотілись малі діти
 И каліки хво́рі.
 Гвалть и гáласъ. На базáрі,
 Якъ посередъ мо́ря
 Кривáвого, стоїть Го́нта
 Зъ Макси́момъ завзя́тимъ.
 Крича́ть удво́хъ: »До́бре, діти!
 Отта́къ іхъ прокля́тихъ!«
 Ажъ ось веду́ть Гайдама́ки
 Ксе́ндза́ Езуіта
 И дво́хъ хло́пцівъ. »Го́нто, Го́нто!
 Оце́ твої діти.
 Ти насъ ріжешъ — заріжъ и іхъ:
 Вони́ — като́ліки.
 Чого́ жъ ти ставъ? чо́мъ не ріжешъ?
 Поки́ невели́ки,
 Заріжъ и іхъ, бо ві́ростуть,
 То тебе́ заріжуть....«
 — »Убійте пса! а собача́тъ
 Сво́єю заріжу.
 Кличъ грома́ду. Признава́йтесь,
 Що́ ви, като́ліки?«
 — »Като́ліки.... бо насъ ма́ти....«
 — »Бо́же мій вели́кий!

Мовчіть, мовчіть! знаю, знаю! «
Зібралась громада.

»Мої діти католики....

Щобъ не було зради,
Щобъ не було поговору,
Панове громадо,

Я присягавъ, бравъ свячений
Різати католика.

Сині мої, сині мої!

Чомъ ви невеликі?

Чомъ ви Ляха не ріжете?...»

—»Будемъ різати, тату!«

—»Не будете! не будете!

Будь проклята мати,

Та проклята католичка,

Що васъ породила!

Чомъ вона насъ до східъ сонця

Була не втопила?

Менше бъ гріха; ви бъ умерли

Не католиками;

А сегодні, сині мої,

Горе мині зъ вами!

Поцілуйте мене, діти,

Бо не я вбиваю,

А присяга.

Махнувъ ножемъ —

И дітєй немає!
 Попáдали зарізані.
 »Тáту!« белькотáли,
 »Тáту, тáту.... ми не Ляхи!
 »Ми....« та її замовчáли.
 »Поховáть хибá?«

— »Не трéба!

Вони католіки.
 Сини́ мої, сини́ мої!
 Чóмъ ви не великі?
 Чóмъ вóрога не рíзали?
 Чóмъ мáтіръ не вб́йли,
 Ту прокляту католічку,
 Що васъ породíла?...
 Ходімъ, брáте!«

Взявъ Макси́ма

Пішли́ вздовжъ базáру,
 И обíдва закричáли:
 »Кáри Ляхáмъ, кáри!«
 И карáли: стра́шно, стра́шно
 Умань запалáла,
 Ні въ будiнку, ні въ костёлі,
 Нігдé не остáлось,—
 Всі полягли. Тогó ли́ха
 Не бу́ло ні́коли,
 Що въ Умані робíлося.

Базиліянъ школу,

Де учились Гóнти діти,

Самъ Гóнта руйнує:

»Ти поїла моїхъ дітокъ!«

Гукáє, лютує:

»Ти иззіла невеликихъ,

Добру не навчила!...

Валить стіни!«

Гайдамаки

Стіни розвалили. —

Розвалили, обь каміння

Ксеєндзівъ розбивáли,

А школярівъ у криниці

Живіхъ поховáли.

До самої нóчі Ляхівъ мордувáли;

Душі не остáлось. А Гóнта кричítь:

»Дé ви, людоіди? дé ви поховáлись!

Ззіли моїхъ дітокъ, — т'яжко мині жить!

Т'яжко мині плакать! ні съ кимъ говорítь!

Сині мої любі, мої чорнобрóві!

Дé ви поховáлись? Крóви мині, крóви!

Шляхétської крóви, бо хóчетця пить,

Хóчетця дивítись, якъ вона чорніє,

Хóчетця напítьця.... Чомъ вітеръ не віє,

Ляхівъ не навіє?... Т'яжко мині жить!

Т'яжко мині плакать! Прáведні зóрі!

Сховайтесь за хмару: я васъ не займавъ,
Я дитей заризавъ!... Горе мині, горе!
Де я прихилюся?»

Такъ Гонта кричавъ;
По Умані бігавъ. А середъ базару,
Въ крові, Гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли
И сіли вечерять. Остатняя кара,
Остатняя вечеря!

«Гуляйте, сині!
Пийте, поки п'єтця, бийте, поки б'єтця!»
Залізникъ гукє. »А ну, навісний,
Ушкварь намъ що-небудь, нехай земля гнєтця,
Нехай погуляють мої козакі!»

И кобзарь ушкваривъ:

»А мій батько орандарь,
Чоботарь,
Моя мати пряха
Та сваха;
Браті мої, соколі,
Привелі
И корову изъ діброви,
И наміста нанесли.
А я собі Христя
Въ намісті,

А на ліштві лістя

Та лістя,

И чоботи и підкові.

Війду вранці до корови,

Я корову напою,

Подою,

Съ парубками постою,

Постою. «

»Ой гошъ по вечері,

Замикайте, діти, двері,

А ти, старá, не журись.

Та до мене пригорнісь! «

Всі гуляють. А дé жъ Гонта?

Чомъ вінъ не гуляє,

Чому не п'є съ козаками?

Чому не співає?

Нема ёго, теперъ ёму,

Мабуть, не до неі,

Не до співи.

А хто такий

У чорній киреі

Черезъ базаръ переходить?

Ставъ; розривá кúпу

Ляхівъ мёртвихъ: шука когось.

Нагнувся, два трúпи

Невеликихъ взявъ на плéчi
 И, поза́дъ базáру,
 Черезъ мёртвихъ переступá,
 Крiетця въ пожáрi
 За костёломъ. Хто жъ це такий?
 Гóнта, гóремъ битий,
 Несé дiтéй поховáти,
 Землёю накрiти,
 Щобъ козацьке малé тiло
 Собáки не iли.
 И тёмними ўлицями,
 Де мёнше горiло,
 Понiсъ Гóнта дiтéй своiхъ,
 Щобъ нiхтó не бáчивъ,
 Дé вiнъ синiвъ поховáе,
 И якъ Гóнта плаче.
 Винiсъ въ поле, гéть одъ шляху;
 Свячéний виймáе,
 И свячéнимъ копá яму.
 А Умань палае,
 Свiтить Гóнтi до робóти
 И на дiтéй свiтить,
 Ненáче сплять одягненi.
 Чогó жъ страшнi дiти?
 Чогó Гóнта нiби краде,
 Абó скарбъ ховáе?

Ажъ трúситця. Изъ Умані
 Дé-де чуть — гукáють
 Товáриші Гайдамáки;
 Гóнта мовъ не чýе,
 Синáмъ хáту середъ стéпу
 Глибóку будýе.
 Та й збудува́въ. Берé синівъ,
 Кладé въ тёмну хáту,
 Й не дівитця, ніби чýе:
 »Ми не Ляхи, тáту!«
 Поклáвъ обóхъ; изъ кишéні
 Китáйку вийма́е;
 Поцілува́въ мёртвихъ въ óчі,
 Христить, накривáе
 Черво́ною китáйкою
 Гóлови коза́чі.
 Роскрівъ, ще разъ подивівся....
 Тяжко-ва́жко пла́че:
 »Сині моі, сині моі!
 На ту Україну
 Подивітця: ви за неі
 Й я за неі гíну.
 А хто менé поховáе?
 На чужóму полі
 Хто запла́че надо мно́ю?
 Дóле моя, дóле!

Дóле моя нещасли́ва!
 Що́ ти наро́би́ла!
 На́ що ми́ні діте́й дала́?
 Чо́мъ мене́ не вби́ла?
 Нехай вони́ бъ поховали,
 Ато́ я хова́ю.«
 Поцілува́въ, перехрестивъ,
 Покривъ, засипае:
 »Спочива́йте, сини́ моі,
 Въ глибо́кій оселі́!
 Су́ка ма́ти не придба́ла
 Ново́ї постелі́.
 Безъ васи́льківъ и безъ ру́ти
 Спочива́йте, діти,
 Та блага́йте, просіть Бо́га,
 Нехай на сімъ світі
 Мене́ за васъ покара́е,
 За гріхъ сей вели́кий.
 Просіть, сини́! я проща́ю,
 Що ви като́лики.«
 Зрівня́въ зе́млю, покривъ дёрномъ,
 Щобъ ніхто́ не ба́чивъ,
 Де полягли́ Го́нти діти,
 Го́лови коза́чі.
 »Спочива́йте, вигляда́йте,
 Я швидко́ прибу́ду.

Укоротивъ и вамъ віку,
 И мині те б́уде.
 И менé вб́ють.... ко́либъ шв́ідче!
 Та хто похов́ае?
 Гайдама́ки!... Під́у ще разъ,
 Ще разъ погуля́ю!...»

Пішовъ Го́нта, похили́вшись;
 Иде́, спотикне́тця.
 Пожа́ръ світи́ть; Го́нта гля́не,
 Гля́не—усміхне́тця.
 Стра́шно, стра́шно усміха́вся,
 На степъ огляда́вся.
 Уте́рь о́чі.... тілько мріе
 Въ диму́, та й схова́вся.

ЭПИЛОГЪ.

Давно́ те мину́ло, якъ, ма́ла дити́на,
 Сирота́ въ ряди́ні, я коли́сь блука́въ,
 Безъ світи, безъ хлі́ба, по тій Укра́їні,
 Де За́лізнякъ, Го́нта зъ свя́ченимъ гуля́въ.
 Давно́ те мину́ло, якъ т́ими шля́хами,
 Де йшли́ Гайдама́ки,—мали́ми нога́ми
 Ході́въ я та пла́кавъ, та люде́й шука́въ,
 Щобъ до́бру навчи́ли. Я тепе́рь згада́въ,

Згадавъ, та й жаль ста́ло, що ли́хо мину́ло.
 Молодее́ ли́хо! якъ-би́ ти верну́лось,
 Проміня́въ би до́лю, що ма́ю тепе́рть.
 Згадаю́ те ли́хо, степі́ ті безкра́і,
 И ба́тька, и ді́да старо́го згадаю....
 Діду́сь ще гуля́є, а ба́тько вже вмеръ.
 Бува́ло, въ неді́лю, закрі́вши Мине́ю,
 По ча́рці зъ сусі́домъ ви́пивши ті́єї,
 Ба́тько ді́да про́сить, щобъ той ро́сказа́въ
 Про Ко́ліївщину́, якъ ко́лісь бува́ло,
 Якъ За́лізня́къ, Го́нта Ляхі́въ покара́въ.
 Столі́тніі о́чі, якъ зо́рі, сия́ли,
 А сло́во за сло́вомъ смі́ялось, лило́сь:
 Якъ Ляхі́ кана́ли, якъ Смі́ла горі́ла,
 Сусі́ди одъ стра́ху, одъ жа́лю німі́ли.
 И міні́, малому́, не разъ́ довело́сь
 За тита́ря пла́кати. И ніхто́ не ба́чивъ,
 Що ма́ла дити́на у куточку́ пла́че.
 Спасі́бі, діду́сю, що ти захова́въ
 Въ голо́ві столі́тній ту сла́ву коза́чу:
 Я її ону́камъ тепе́рть ро́сказа́въ.

Ви́бача́йте, лю́де до́брі,
 Що коза́цьку сла́ву
 Такъ на́вманя́ ро́сказую́,
 Безъ кни́жнєї спра́ви.
 Такъ ді́дъ ко́лісь ро́сказува́въ,

Нехай здоровъ буде!
 А я за нимъ. Не знавъ старий,
 Що письменні люде
 Тії речі прочитають.
 Вибачай, дідусю, —
 Нехай лають; а я поки
 До своїхъ вернуся.
 Та доведу вже до краю,
 Доведу — спочину.
 Та хочъ кризь сонъ подивлюся
 На ту Україну,
 Де ходили Гайдамаки
 Зъ святими ножами, —
 На ті шляхи, що я мірявъ
 Малими ногами.

Погуляли Гайдамаки,
 Добре погуляли:
 Трохи не рікъ шляхецькую
 Кривью наповали
 Україну, та й замовкли —
 Ножі пощербіли.
 Нема Гонти; нема ёму
 Хреста, ні могили.
 Буйні вітри розмахали
 Попіль Гайдамаки,

И нікому помолітись,
 Нікому заплакати.
 Одинъ тільки братъ названий
 Оставсь на всімъ світі,
 Та й той—почувъ, що такъ страшно
 Пекельні діти
 Їго брата замучили, —
 Залізвякъ заплакавъ
 Въ-перше зроду; слези не втеръ,
 Умеръ неборака.
 Нудьга його задавила
 На чужому полі,
 Въ чужу землю положила:
 Така його доля!
 Сумно-сумно Гайдамаки
 Залізную силу
 Поховали; насипали
 Високу могилу;
 Заплакали, розійшлися,
 Відкіля взялися.
 Одинъ тільки мій Ярема
 На кий похилився,
 Стоявъ довго. »Спочинь, батьку,
 На чужому полі,
 Бо на своїмъ нема міста....

Спи, коза́че, душа́ щіра!
Хто-не́будь згада́е.»

Пішо́въ стéпомъ сірома́ха,
Слѣзи утира́е.
До́вго, до́вго огляда́вся,
Та й неві́дко ста́ло.
Одна́ чо́рна середь стéпу
Моги́ла оста́лась.

Посі́яли Га́йдама́ки
Въ Украі́ні жи́то,
Та не вони́ ёго́ жа́ли.
Що́ му́симъ робі́ти?
Нема́ пра́вди, не віросла;
Кривда повива́е....
Розі́йшлися Га́йдама́ки,
Куди́ який зна́е:
Хто до́дому, хто въ дібро́ву
Зъ ноже́мъ у халя́ві,
Жиді́въ кінча́ть. Така́ й до́сі
Оста́лася сла́ва.
А тимъ ча́сомъ старода́вню
Січъ розру́йнува́ли:
Хто на Куба́нь, хто за Дуна́й:
Ті́лько и зоста́лись,

Що порó: и середь стéпу.

Ревúть завивають:

»Похова́ли дітeй на́шихъ,

И насъ розривають. «

Ревúть собі и ревтíмуть —

Їхъ лю́де минúли;

А Україна на віки

На-віки заснúла.

Съ тогó часу въ Україні

Жíто зеленіе;

Не чутъ плачú, ні гарма́ти,

Ті́лько віте́рь віе,

Нагина́еве́рби въ га́ї,

А тiрсу на полі.

Все замóвкло. Нехай мовчіть:

Така́ Бо́жа во́ля.

Ті́лько часомъ у-вечері,

По-надъ Дніпро́мъ, га́емъ

Идúть старі́ Гайдама́ки.

Идучі́ співають:

»А въ на́шого Галайди́ хата на помóсті

Гра́й, мо́ре! до́бре, мо́ре!

До́бре бу́де, Галайда́! «